

**STEDET
TÆLLER**

Yderområdernes
potentialer

STEDER I

LANDSKABET

Steder i landskabet
© Realdania 2012

ISBN 978-87-994127-3-0

Redaktion: Signe Marie Rohde
og Christian Andersen

Layout: Make®

Tryk: Arco Grafisk

Tak til artikelforfatterne samt alle
de bygherrer og arkitekter, der har
bidraget med viden og billeder til
denne bog.

---

www.stedet-taeller.dk

Kampagnesekretariat:
Dansk Bygningsarv A/S
info@stedet-taeller.dk

Indhold

Steder i landskabet

6	Sohlbergplassen, Rondane	Norge	25	Videfossen, Strynefjell	Norge
7	Gedekte Gemeenschapsweg, Houten	Nederlandene	25	Espinazo del Diablo, Jaisco	Mexico
8	Liasanden, Sognefjellet	Norge	26	Stegastein, Aurlandsfjellet	Norge
9	Top of Tyrol, Stubaital	Østrig	27	Sepeira, Lleida	Spanien
12	Torvdalshalsen, Lofoten	Norge	30	Alta Museum, Alta	Norge
13	Maryhill Overlook, Washington	USA	31	Vestled, Hvide Sande	Danmark
13	Kongens Kær, Vejle	Danmark	32	Kadriorg Park, Tallinn	Estland
14	Askevågen, Møre/Romsdal	Norge	33	Camera Obscura, Aegina	Grækenland
14	Miradores Calatayud, Zaragoza	Spanien	36	Bro over l'Areuse, Boudry	Schweiz
15	Moses Bridge, Bergen op Zoom	Nederlandene	37	Akkarvikodden, Lofoten	Norge
18	Vargebakkan, Valdresfye	Norge	37	Mirador, Zapallar	Chile
19	Belvederes Drentsche Aa, Drenthe	Nederlandene	38	La Algaida, Bahía de Cadiz	Spanien
20	Gudbrandsjuvet, Valldal	Norge	39	Gangbro, Skive Fjord	Danmark
21	Hjerting Strandpromenade, Esbjerg	Danmark	42	Grunnfør, Lofoten	Norge
24	Balcón del Manubles, Moros	Spanien	43	Garden of 10,000 bridges, Xi'an	Kina

---

Om stedets betydning

10	Stedernes landskab, Ellen Braae
16	Kulturen i naturen, Michael Stoltze
22	Et punkt et sted i landskabet, Annemarie Lund
28	I dialog med topografien, Jan Olav Jensen
34	Stort og småt, Allan de Waal
40	Vandringer og walkscapes, Margrethe Floryan
44	En naturlig oplevelse, Thomas Martinsen

Livskvaliteten i landets yderområder kan styrkes ved at satse på de stedbundne potentialer. Ny dynamik kan skabes ved at turde se bort fra den kerneaktivitet, der uigenkaldeligt er forsvundet og i stedet udvikle de kvaliteter, som findes på stedet derude. Det er grundtanken i Realdanias kampagne Stedet Tæller, der støtter konkrete projekter i Danmarks yderområder.

Naturen kommer ind i billedet som yderområdernes stærkeste potentialer. En undersøgelse gennemført af Realdania viser, at danskerne ser kyster, skove og andre naturområder som den største attraktion i landets yderområder. Dette underbygger de prognoser, der peger på fred og ro – for øret, øjet og sindet – som en af de mest efterspurgte ressourcer i en helt nær fremtid.

Med initiativet Steder i Landskabet er det målet at vise, hvordan oplevelsen af naturen kan højnes ved at arbejde nænsomt og omhyggeligt med det sted, hvor mennesket møder naturen. I Danmark findes spændende naturområder, hvor de fysiske udgangspunkter for adgang og oplevelser enten mangler eller er behandlet med ligegyldighed og manglende indlevelse. Disse skæringspunkter mellem civilisationen og naturen har et kæmpe potentiale, som vi mener kan foldes ud gennem en omsorgsfuld bearbejdning med arkitektonisk nerve.

Eksemplerne i denne publikation er forskellige bud på denne tese. De opfylder basale behov som parkering, adgang og udsigt. Og i alle eksempler er mødet med naturen og den samlede oplevelse af stedet det centrale. Det fysiske indgreb skaber kontakt mellem menneske og natur – som en ordløs formidling af et ganske særligt sted og en invitation til eftertanke eller udforskning. Ved siden af eksemplerne sætter en række fagpersoner ord på emnet ud fra hver deres synsvinkel. Publikationen skal inspirere, men formidler også Realdanias tilgang til de konkrete steder, vi ønsker at udvikle med Steder i Landskabet.

Christian Andersen, Realdania

Sohlberg- plassen, Rondane

En betonplatform løftet fra jorden flyder fra vejen og ind gennem skoven og afslører en spektakulær udsigt over en stille sø og de høje fjelde i Rondane-massivet. Sohlbergplassen indgår sammen med de øvrige norske eksempler i denne publikation i det ambitiøse projekt for de nationale turistveje i Norge, som gennemføres af Statens Vegvesen i samarbejde med turistorganisationer og andre aktører.

Beliggenhed

Atnsjøen, Rondane Nasjonalpark, Norge

Arkitekt

Carl-Viggo Hølmebakk Arkitekter

Bygherre

Statens Vegvesen

Indvielsesår

2006

Budget

NOK 5.500.000 / DKK 5.320.000

Stiforløb med ophold

Gedekte Gemeenschapsweg, Houten

Små arkitektoniske indgreb langs en cykelrute gør et tidligere militært forsvarsværk synligt og tilgængeligt for de forbigående. Et gennemgående design og et ensartet materialevalg gør nedslagene genkendelige og skaber kontinuitet og rytme i oplevelsen af det langstrakte befæstningsanlæg.

Beliggenhed

Houten, Nederlandene

Arkitekt

OKRA Landschapsarchitecten BV

Bygherre

Projectbureau Nieuwe Hollandse Waterlinie

Indvielsesår

2009

Budget

EUR 600.000 / DKK 4.450.000

Rasteplads

Liasanden, Sognefjellet

Rastepladsen ligger i en ældre fyrreskov ved hovedvejen og er udformet som en ca. 300 m lang "sidevej", der med en varierende bredde fra 3 til 12 m bølger sig vej gennem skoven. Arkitekten har ønsket at bevare det lys og den rumlighed, man oplever i en skov, sammen med en opretholdelse af skovbundens vegetation. Der er ved anlæggelsen ikke anvendt sprængning eller gravemaskiner, og alle indgreb er udført som reversible tilføjelser.

Beliggenhed

Sognefjellet, Norge

Arkitekt

Jensen & Skodvin Arkitektkontor

Bygherre

Statens Vegvesen

Indvielsesår

1997

Budget

NOK 3.050.000 / DKK 2.970.000

Udsigtsplatform

Top of Tyrol, Stubaital

En spinkel udsigtsplatform med en dramatisk placering over Stubaier-gletcheren giver de besøgende en 360 graders panoramaudsigt ud over gletcheren og mere end 100 bjerge i de tyrolske alper. Den nye attraktion giver adgang til gletcheren hele året rundt og medvirker således til at forlænge turistsæsonen i skisportsområdet.

Beliggenhed

Stubaital, Tyrol, Østrig

Arkitekt

LAAC-Architecten

Bygherre

Wintersport Tirol & Co. og Stubaier Bergbahnen KG

Indvielsesår

2009

Budget

EUR 300.000 / DKK 2.230.000

Stedernes landskab

Af Ellen Braae

Landskabsarkitekt, Ph. D. og professor i landskabsarkitektur ved KU Life med særlige opgaver inden for krydsfeltet mellem landskabsarkitektur og urbanisme. Forsker, forfatter og medforfatter til flere bøger og artikler om landskabsarkitektur.

Selv det mest kvalificerede råd om, hvordan man bedst fremhæver “steder i landskabet”, vil i hænderne på en middelmådig arkitekt kunne lede til en katastrofe. Manualer, best practice og business as usual rækker ikke, når vi står over for opgaver af denne art. Her er det ikke nok at have faste forestillinger om kvalitet osv., fordi det unikke må behandles som unikt. Noget, der i én sammenhæng kan være fantastisk, lader sig ikke overføre direkte til en anden. Alligevel vil man altid kunne støtte sig til godt arkitektonisk håndværk i aflæsningen af steder og landskaber, mens selve interventionen, hvori disse øvelser skal udmunde, derimod ikke kan støtte sig til forskrifter – hvis det fortsat skal være unikt.

Den franske antropolog Marc Augé lancerede i 1995 begrebet non-lieux, på dansk ikke-steder. Lokaliteter af denne type er ifølge Augé karakteriseret ved at besidde et universelt udtryk, det kan eksempelvis være en lufthavn: vi formår at finde rundt i alverdens lufthavne, netop fordi de både er lige anonyme og samtidig benytter sig af et universelt tegn- eller skiltesprog. Men udenfor lufthavnen forholder det sig fuldstændigt modsat. Her er det vigtigt for orienteringen at kunne identificere det særlige, hvilket bliver stadigt vigtigere

i en globaliseret verden. Identitet er et nøgleord. I den nedslidte, baskiske industriregion lykkedes det at give havnebyen Bilbao et nyt image gennem et kunstmuseum. I Ruhr-området lykkedes det at revitalisere det at bygge videre på ruinerne af områdets industrielle fortid. I begge tilfælde med god hjælp fra arkitekturen. Og nu er det måske landskabets tur? I Norge har man med projektet Nasjonale Turistveger lavet en genistreg ved at lade unge arkitekter bygge “kunstlignende objekter” i det storslåede norske landskab. Landskabet sælger arkitekturen (og arkitekterne), og arkitekturen føjer værdi til landskabet.

Gennem arkitekturens og kunstens historie har interessen for “stedet” antaget mange forskellige former. Landart projekterne fra 1960’erne og 1970’erne gennemspillede hele repertoiret fra betydningsproduktionens grænseland til det kulturelt selvrefleksive. Eksemplerne i denne bog er nutidige, og ved nøjere eftersyn er det karakteristisk, hvordan arkitekturen manifesterer sig som kulturens repræsentant i den ikke berørte natur. Den store, vidtstrakte og tilsyneladende uberørte natur er set med det æstetiserende syn på landskabet, som har været dominerende langt op i det 20. århundrede. Der er et helt sæt af historisk udviklede forudsætninger for dette blik, som vi blot tager for givet. Den tyske filosof Hegel kunne undre sig over det enhedsstiftende i vores landskabssyn, hvor alle mulige forskellige elementer blev syntetiseret til en harmonisk helhed. Et landskab lader sig i ét blik konstituere som en visuel enhed. Dernæst er det karakteristisk for dette æstetiske blik, at vi som kontemplative beskuere oplever et “interesseløst behag” herved. Det særlige ved dette blik er også, at landskabet repræsenterer en art refugium, som kompenserer for en stressende, urban virkelighed. Alle disse aspekter er med i vores nutidige landskabsopfattelse.

Man kan diskutere, om arkitekter abonnerer på en særlig variant af en nostalgisk landskabsopfattelse. Det er dog næppe nostalgien, som er det bærende. Nok snarere er det fascinationen af det dramatiske møde mellem naturens uorden og den arkitektoniske orden – virkningen af den manifestation af magt, som interventionen i det uberørte rummer. Et enkelt objekt behersker pludselig et kæmpestort landskabsrum og accentuerer det enhedsstiftende i landskabet. Der er dog grund til at fremhæve forskellen på intervention i en dramatisk og “vild” natur som den norske og det tilsvarende i en dansk sammenhæng. Her er alt gennemkultiveret, og måske bortset fra kystområderne kan det være vanskeligt overhovedet at udpege steder, der ikke bærer præg af en form for kultivering. Vi har ikke på samme måde disse vidtstrakte og uberørte områder. Tværtimod er udfordringen i en dansk kontekst at fremhæve stedernes kvalitet på en

sådan måde, at det skaber “orden”, aflæselighed, poesi i relation til såvel den lille som den store skala.

Der er ingen tvivl om, at vi har behov for at opdatere vores landskabsbegreb, så det formår at afspejle den fælles nutidige virkelighed. Der er såvel økologiske, kulturelle som økonomiske grunde hertil. Parallelt hermed har arkitekter, landskabsarkitekter eller byplanlæggere forsøgt at nytolke “stedet” eller lokaliteten. Her findes forskellige tendenser, der både har hver sin historiske forankring, og som klinger med – side om side – i fagets hverdagspraksis. Når en landskabsarkitekt laver en stedsanalyse ved for eksempel at afdække det udvalgte områdes forskellige “lag”, det være sig topografi, beplantning, vandsystemer, veje og bebyggelse og derefter går rundt på stedet og fornemmer, “hvad dette sted vil være” – for nu at bruge en velkendt formulering af Louis Kahn – ja, så kombinerer han eller hun i virkeligheden to af steds-teoriens mest uforenelige positioner, nemlig en positivistisk og en essentialistisk.

Den positivistiske, som kan siges at være en videnskabeliggørelse af arkitekturen, finder vi eksempelvis hos den amerikanske landskabsarkitekt Ian McHarg, som skrev den skelsættende bog *Design with Nature* (1969). Heri anviser han blandt andet den “lagdelte” analyse, der er blevet grundmatrixen for GIS. Side om side hermed vil landskabsarkitekten støtte sig til en essentialistisk, måske “romantisk” stedsteori, mest markant formuleret af nordmanden Christian Norberg-Schulz, der var fortalende for, at arkitekturens væsentligste opgave var at fremkalde stedets iboende ånd, dets *Genius Loci*. Måske agerer vi i dag ud fra en mere pragmatisk position, som netop forsøger at forene anerkendelsen af, at der er “noget absolut derude” – i McHargsk forstand – med en fænomenologisk dimension, som ikke er identisk med Norberg Schulz’ essentialisme, men hviler på en tilgang, hvor vores individuelle, kropslige erfaringer er med til at tillægge det enkelte sted betydning.

Den danske landskabsarkitekturprofessor Sven-Ingvar Andersson skrev i 1988 en lille pamflet om at ligge smukt i landskabet: *Bygninger og landskab*. Den handler om, hvordan man positionerer sig i landskabet og dermed også om, hvordan man oplever eller identificerer landskabets rumlige dimensioner. Her bliver alle forholdsordene – på, mellem, for, bag, i, ved siden af, ved foden af osv. – centrale for de måder, hvorpå vi rumligt kan relatere vores krop til det landskab, hvori vi befinder os og bevæger rundt. Denne relation er central for aflæsningen af landskabet og videre for de arkitektoniske dispositioner i forbindelse med udformningen af – i dette tilfælde – den eller de bygninger, som tænkes placeret i landskabet. Med “steder i landskabet” placerer vi ikke

bare os selv, men også et arkitektonisk objekt i en større sammenhæng. Dertil behøves (mindst) et dobbeltperspektiv, idet vi så at sige “ser ud” fra stedet samtidig med, at vi ser dette sted og det arkitektoniske objekt som en del af en større helhed.

I bedste fald udgør dette sted en linse, hvorigennem vi får adgang til nye dimensioner og oplevelser ved det landskab, den er sat i verden til at formidle. Og linsen bidrager til den store helhed som en slags katalysator, der fremhæver det særlige ved stedet uden selv at blive hovedbegivenheden. I værste fald domesticerer objektet sin kontekst og stiller sig i vejen for oplevelsen af landskabet og frarøver eller spolerer landskabet dets særlige kvaliteter. Grænsen mellem de to versioner, berigelsen og okkupationen, synes hårfin. Det fordrer en god arkitekt eller landskabsarkitekt, som er åben for det landskab og det sted, hvori de skal agere, og som samtidig bruger sig selv i den dobbeltbundne handling, som læsning og design udgør – og lader denne personlige indgang blive porten til det på én gang erkendelsesmæssigt almene og det stedligt særlige landskab. ●

Torvdalshalsen, Lofoten

Rastepladsen ved Torvdalshalsen er det bedste udsigtspunkt for et kig ud over det centrale Vestvågøy. Her fra ser man ud over store landbrugsarealer og vikingemuseet på Borg. Udsigtsretningen markeres af en lang trævæg, som også adskiller parkeringsarealet fra et mere roligt opholdsareal. Væggen indeholder informationstavler og giver læ til siddepladserne.

Beliggenhed

Vestvågøy, Lofoten, Norge

Arkitekt

70° Nord Arkitektur

Bygherre

Statens Vegvesen

Indvielsesår

2005

Budget

NOK 2.000.000 / DKK 1.900.000

Udsigtsplatform

Kongens Kær, Vejle

Udsigtsplatformen i Kongens Kær lægger sig ind i landskabet som et skib. Foran "skibsstævnen" strækker det store vådområde sig med mylde-ret af fugle og et vandmiljø i konstant forandring.

Beliggenhed

Vejle

Arkitekt

Intern Byg Vejle Kommune

Bygherre

Vejle Kommune

Indvielsesår

2009

Budget

DKK 600.000

Udsigtsplatform

Maryhill Overlook, Washington

Udsigtsplatformen ved Maryhill Museum of Art er 30 m lang og udformet som et betonbånd, der folder sig omkring otte rum. De otte rum skiftevis åbner og lukker sig mod himlen. Fra udsigtsplatformen kan man se ud over kløftens stejle klippelandskab.

Beliggenhed

Washington, USA

Arkitekt

Allied Works Architecture

Bygherre

Maryhill Museum of Art

Indvielsesår

1998

Budget

Ikke oplyst

Udsigtsplatform

Miradores Calatayud, Zaragoza

Landskabsinventar, der bruges på flere forskellige sites i naturområdet. Designet integrerer siddemuligheder, information, sikkerhed og indrammede sigt til det omkringliggende landskab. Markante former og farver gør samtidigt stederne til pejlemærker i landskabet.

Beliggenhed

Zaragoza, Spanien

Arkitekt

Sergio Sebastián Architects

Bygherre

Plan de Dinamización del Producto Turístico de la Comunidad de Calatayud

Indvielsesår

2008

Budget

EUR 12.000 / DKK 90.000

Udsigtsplatform

Askevågen, Møre/Romsdal

Ved bølgebryderen i Askevågen oplever man naturkræfterne meget stærkt. For enden af molen bringer en udsigtsplatform den besøgende helt tæt på det atlantiske ocean. På indersiden af bølgebryderen er der en lille platform med bænk. Der er desuden etableret en lille parkeringsplads med information om området.

Beliggenhed

Møre / Romsdal, Norge

Arkitekt

3RW Arkitekter og Smedsvig Landskap

Bygherre

Statens Vegvesen

Indvielsesår

2005

Budget

NOK 2.200.000 / DKK 2.140.000

Fodgængerbro

Moses Bridge, Bergen op Zoom

Broen forbinder de to sider af en af kanalerne i det store forsvarsværk West Brabantse Waterlinie. Men i stedet for at være hævet over vandoverfladen som en almindelig bro, skærer "Moses Bridge" sig gennem vandet som en smal passage, der giver fodgængerne en anderledes oplevelse af at "skille vandene".

Beliggenhed

Bergen op Zoom, Nederlandene

Arkitekt

RO&AD Architecten

Bygherre

Municipality of Bergen op Zoom

Indvielsesår

2011

Budget

EUR 250.000 / DKK 1.850.000

Kulturen i naturen

Af Michael Stoltze

Biolog, Ph. D., forfatter, skribent og anmelder ved Kristeligt Dagblad, debatter og foredragsholder. Desuden indehaver af virksomheden Natur og Idé, der arbejder med formidling, rådgivning og idéudvikling inden for natur, miljø og klima.

Skal der overhovedet være kulturspor ude i den vilde natur? Skal naturen ikke bare have lov til at være der, uden at vi blander os? Hvad skal vi med kulturen i naturen? Spørgsmålene er relevante. Men svarene er mangfoldige. Naturen er og skal være det centrale trækplaster derude, og personligt har jeg altid mærket naturens ultimative magi stærkest under vandringer gennem vild natur helt uden etablerede stier.

På de mange storslåede steder, som det er nemt at komme til i vore dage, gør stier, trapper, udsigtstårne og borde og bænke god gavn. Der er dog en fare for, at kulturen dræber naturens intensitet frem for at befrugte den. I respekt for naturens ånd er det derfor altid vigtigt at afveje hensyn mod behov fra sted til sted, og en grundlæggende forståelse af naturbegrebet er afgørende for, at vi kan angribe opgaven fornuftigt.

Basalt er naturen (physis) hele den fysiske verden, som bare findes, uanset menneskets tilstedeværelse eller ej. Vi er selv natur. Og vores kulturprodukter, hvor omdannede de end måtte være, har også naturen i sig. Alt er natur, når det kommer til stykket.

Jordens vilde natur er imidlertid forandret og trængt tilbage på grund af vores kultur. Vi bruger og påvirker naturen omkring os. Vi omdanner verden til vores egen fordel, så den bliver mere gavmild og tryk. Uden kulturen ville vi slet ikke kunne være så mange mennesker og forbruge så meget, som vi gør i dag. Og samtidig er vi så mange, at vi er nødt til at have en bæredygtig adfærd. Ellers ville vi både ødelægge os selv og naturens mangfoldighed. Blandt alle skabninger har vi som art en enestående evne til at reflektere over vores egen tilværelse og handle derefter. Brorson antydede med ordene "Gik alle konger frem på rad i deres magt og væld, de mægted ej det mindste blad at sætte på en nælde", at vi dog ikke har skabt og ikke kan skabe naturen. Sådan er det. Men vi kan i stadig stigende grad omforme naturen. Jordens natur og Danmarks natur er i vores hænder. Vores kultur er en potentiel trussel mod den vilde natur.

Kulturen ser imidlertid også ud til at blive redningen. Menneskeheden i vore dage hersker mere end nogensinde over Jordens natur, og det er godt! Det nye mål hedder bæredygtig udvikling. Det betyder, at vi skal passe på naturens mangfoldighed. Bæredygtighedsbegrebet i Brundtland Kommissionens rapport fra 1987 havde primært fokus på at sikre de basale ressourcer som føde, vand og råstoffer for menneskeheden fysiske overlevelse i fremtiden. Siden er kampen for naturens mangfoldighed også blevet en vigtig del af den bæredygtige udvikling. Vi kæmper ikke kun for det, der er fysisk nødvendigt, men også det, som er mentalt nødvendigt: Planternes og dyrenes enorme mangfoldighed og hele den vildhed, der også er farlig. Derfor breder store dyr som for eksempel kronstyr, vildsvin, bæver, elg, bison, ulv og bjørn sig i Europa, hvor vi er begyndt at lade flere skove ligge urørt hen, så de bliver til fremtidens "urskov". Denne udvikling kommer også til udtryk på Danmarks-kortet, hvor flere og flere områder med vild natur nu passer sig selv som skov, mose og lignende. Og for mange øer og kyststrækninger er der bestemmelser om, at naturen og kystnedbrydningen skal have lov til at gå sin dramatiske gang, som for eksempel ved Lønstrup Klint eller Rubjerg Knude i Nordjylland.

Andre steder ønsker vi at blande os. For eksempel i Nationalpark Mols Bjerge, hvor det ikke er den helt vilde natur, der er målet. Der vil vi gerne have masser af de åbne og blomsterrige bakker, som opstår ved ekstensiv kreaturgræsning, høslæt og opdyrkning helt uden brug af sprøjtemidler, gødning eller dræning. Vi ønsker altså en let kulturpåvirkning, fordi den giver os et landskab med masser af blomster, sommerfugle og andet, vi sætter pris på.

Naturen er kulturpåvirket stort set over alt. Men vi sætter med politik og planlægning rammerne for, hvor

kulturpåvirket vores omgivelser skal være. Nogle områder ønsker vi helt overladt til naturens kræfter, andre ønsker vi kun at benytte ganske ekstensivt, og andre igen har vi brug for at benytte intensivt til dyrkning, anlæg og byggeri. De helt vilde og urørte naturområder er også i vores hænder.

De er kulturprodukter al den stund, det er os mennesker, der definerer deres udstrækning. Og som kulturprodukter tjener de blandt andet som turistmål og udfugtsmål for nysgerrige fra ind- og udland. Den vilde, farlige og storslåede natur påvirker os og former os i høj grad som mennesker. Erfaringer fra lande over alt i verden viser, at storslået natur er vigtig for den nationale identitet og noget af det, borgere i et land fremhæver som det vigtigste. USA opbyggede sit nationale selvværd med nationalparker, som siden har været nærmest hellige områder for amerikanerne.

Den storslåede natur rummer det formidlingsmæssige dilemma, at vi gerne vil opleve den, men at den helst skal fremstå så uberørt, som muligt, og at mange gerne vil have muligheden for en oplevelse af at være alene i alt det store og vilde. Dilemmaet er dog ikke større, end at det kan håndteres ved fornuftig planlægning, så der er noget at komme efter for enhver, uanset behov. Mange vælger et enkelt spektakulært udsigtspunkt, nogle vælger at gå en kort tur, andre en længere, og ret få vælger at gå lange ture eller måske at gå på opdagelse uden for veje og stier, hvor det er tilladt.

En tilpas grundlæggende viden gør som regel oplevelsen ved et besøg i et naturområde større. Men selv et besøg uden en større ballast af viden i bagagen kan fremkalde forundring og nysgerrighed efter at vide mere. Vi kender det fra den tidlige barndom, hvor vores sanser er skarpe, og vi har en instinktiv nysgerrighed overfor alt, hvad vi møder. Mennesker i alle aldre befinder sig i almindelighed godt ved at være i den vilde natur, som er fuld af indtryk og overraskelser. Og for de fleste er det en stor tilfredsstillelse at samle bær, plukke svampe, plukke en buket blomster, fotografere, finde forsteninger, fiske eller på andre måde bruge naturen, så man kommer hjem med et "bytte". Men naturen skal have lov til at tale for sig selv, og stier, fugletårne, udsigtssteder og informationssteder skal indrettes og placeres, så de ikke virker anmassende, men virkelig understøtter, at alle får en god oplevelse ud af at besøge naturområdet.

For dem, der er til lange ture i vild natur, er den klassiske trampesti med diskret afmærkning fin. Her kan man gå med rygsæk og medbragt proviant og slå sig ned undervejs, hvor det nu er muligt. I store naturområder med mange stier og turmuligheder er det altid attraktivt

med steder, hvor man kan få noget at spise og drikke undervejs. I Danmark har der været en lang tradition for blandt andet skovpavilloner med servering og udskænkning om sommeren. De fungerede godt, men gik gradvist af mode mod slutningen af det 20. århundrede, hvor de mange hoteller ude i naturen også blev fjernet. Da skovpavillonerne og naturhotellerne forsvandt, mistede vi mange steder nogle vigtige støttepunkter, uden at der er kommet noget i stedet. Derfor er der helt klart et behov for at tænke nyt.

Støttepunkter handler om oplevelser og historiefortællinger – ja, om at fremkalde uforglemmelige møder mellem kultur og natur. Kulturen i naturen kan være en stor gave, når støttepunkterne enkelt og virkningsfuldt letter mange menneskers muligheder for at opleve den mest vilde og storslåede naturs magi. Det kræver omtanke og en udpræget forståelse for, at det er naturen i al sin væld, vi vil vise frem.

Stier, trapper, broer eller udsigtssteder ude i landskabet er og skal være meget funktionelle elementer. Men uden at foregøgle andet end hvad det er, kan solide og holdbare materialer kombineret med flot design og godt håndværk resultere i en funktionalitet, der kan nærme sig kunst. Selv om målet ikke er kunst, men en tilfredsstillelse af bestemte behov, må resultatet gerne ende med at få så stor kvalitet og sjæl, at det også scorer en kunstnerisk topkarakter. ●

Vargebakkan, Valdresflye

Den lille parkeringsplads ved Vargebakkan er en markør på den stærkt stigende vejstrækning mod Flye, fjeldovergangen mellem Valdres og Gudbrandsdalen. Med en meget enkel sidebænk gives der mulighed for at de vejfarende kan gøre et kort ophold og nyde udsigten over bjerglandskabet.

Beliggenhed

Valdresflye, Norge

Arkitekt

Knut Hjeltnes

Bygherre

Statens Vegvesen

Indvielsesår

2006

Budget

NOK 1.500.000 / DKK 1.460.000

Udsigtsposter

Belvederes Drentsche Aa, Drenthe

Otte udsigtsposter og et samlet koncept for design af skilte, kort og parkeringsfaciliteter hjælper de besøgende på vej ud i kulturlandskabet omkring den lille flod Drentsche Aa. Faciliteterne fungerer som pejlemærker i et landbrugslandskab, der i store træk endnu ser ud som i midten af 1800-tallet.

Beliggenhed

Nationalparken Drentsche Aa,
Drenthe, Nederlandene

Arkitekt

Strootman Landschapsarchitecten

Bygherre

Staatsbosbeheer

Indvielsesår

2010

Budget

EUR 200.000 / DKK 1.400.000

Udsigtsplatform

Gudbrandsjuvet, Valldal

Gudbrandsjuvet er en meget besøgt attraktion. Den nye udsigtsplatform giver de besøgende en stærkere oplevelse af slugten og det fossende vand og tager samtidigt hensyn til terrænet og naturen i området, så det belastes mindst muligt af de mange gæster. Projektet omfatter desuden parkering og en ny service- og cafébygning.

Beliggenhed

Valldal Norge

Arkitekt

Jensen & Skodvin Arkitekter

Bygherre

Statens Vegvesen

Indvielsesår

2007

Budget

NOK 7.650.000 / DKK 7.430.000

Hjerting Strandpromenade, Esbjerg

De nye faciliteter på stranden ved Hjerting indbyder til aktiviteter året rundt med den 660 m lange strandpromenade som hovedattraktionen, der iscenesætter oplevelsen af kyststrækningen. Sammen med promenaden er et havbad og et klubhus for sejlere og surfere med til at forbedre adgangen til stranden.

Beliggenhed

Hjerting ved Esbjerg, Danmark

Arkitekt

Spektrum Arkitekter ApS, arkitekt
MAA Sofie Willems og arkitekt Na-
than Romero

Bygherre

Esbjerg Kommune

Indvielsesår

2011

Budget

DKK 16.000.000

Et punkt et sted i landskabet

Af Annemarie Lund

Landskabsarkitekt MDL og mangeårig redaktør af *Landskab*, tidsskrift for planlægning af have og landskab. Forfatter til adskillige bøger om og guides til dansk landskabsarkitektur og forelæser på universiteter i både Danmark og udlandet.

Hvordan kan et, fysisk ret afgrænset, men stærkt og smukt indgreb gøre oplevelsen af et sted i landskabet større, mere intens eller bare vedkommende? Og kan man sige noget generelt i forhold til tilpasning/kontrast, samspil/modspil, underspillet/overgjort? Kirker, møller eller fyrtårne placeret højt og markant i terrænet kender vi – omend bygningerne er ret forskellige, er der genkendelighed, funktion, stedlig tilknytning og forankring. Der er oftest et berigende samspil mellem bygninger og omgivelser og en letforståelig relation.

Det forholder sig noget anderledes med de planlagte, "oplevelsesudvidende" foranstaltninger. Hvis ikke både omgivelser og stedsbearbejdning er gennemtænkt og velmotiveret, kan man kan frygte, at de i værste fald vil ligge som fremmedlegemer i landskabet, at de vil virke anmassende eller ligefrem forulempende.

Tanken er god nok, for eksempel at faciliteterne skal medvirke til større naturoplevelse og naturforståelse, øge tilgængeligheden og inspirere til bevægelse, eller måske bare få os til at se. Det vigtigste spørgsmål er dog, om

stedet ville være bedre tjent uden, om det er en egentlig forbedring? Og man kan bekymre sig: Hvorfor skal man bygge i naturområder? Mon ikke man har brug for områder, hvor man er fri for menneskelig indgriben?

Det kan umiddelbart forekomme akavet og formindsket i skala at associere til begrebet follies og den landskabelige have. Det er for småt, for kultiveret, for arrangeret, vil man måske tænke. Og follies skulle jo som regel ikke have en praktisk funktion. Men brugen af follies som arkitektonisk element til iscenesættelse og skabelse af opmærksomhed omkring et landskab – hvor kultiveret eller naturpræget det end måtte være – rummer indsigtsgivende sammenligningsmuligheder.

Follies, der overvejende kendes som indslag i den landskabelige have, har ikke så få lighedspunkter med flere af de små arkitektoniske indgreb i landskabet, som vises i denne publikation. I øvrigt kan begrebet follies i henhold til opslagsværket *The Oxford Companion to the Garden* (2006) tolkes bredt og have flere formål: blikfang, udsigtspunkt eller et sted at trække sig tilbage til. Om ordet egentlig betyder noget tåbeligt, noget smukt eller noget med løv, er der mange meninger om, men det er ikke afgørende her. Størrelsen af "parklandskabet" kan desuden være ganske omfattende og indbefatte både landbrugsarealer, skove og naturområder.

Dagens danske landskab rummer sjældent gammeldags romantiske landbrugslandskaber eller store, meget naturprægede områder, og det savner også den vildskab og dramatik, som bjergrige lande kan tilbyde. Derfor er forudsætningerne for implementering af punktvisse installationer anderledes. Måske skal der større indfølelse til, måske mindre bastante og pågående indgreb. Det danske landskab er overvejende mildt og blødt – ikke uden grund benævnes det ofte "Danmarks have". Eksemplerne i denne publikation er ofte placeret i vildsomme, måske endda storladent dramatiske landskaber, der kan give de indimellem noget bastante konstruktioner et nødvendigt modspil. I det danske landskab må der tages højde for vore landskabstypers visuelle bæreevne, der skal være mulighed for distance mellem oplevelserne og mulighed for at føle afsondrethed.

Follies kunne i den landskabelige have ses i mange former: pavilloner, hytter, grotter, udsigtsplatforme, broer, tårne, obelisker, søjler, kildevæld og gravsteder (både for mennesker og dyr). Det kan ret let paralleliseres til observationstårne, refugier, læ- og overnatningssteder, udsigtspunkter, rastepladser, overgange med mere. Follies blev desuden placeret strategisk. Nøje udtænkte og tilrettelagte stiforløb sørgede for, at man rent fysisk (vandrende, ridende eller i hestevogn) kunne bevæge sig

gennem det pågældende område og undervejs bemærke de omhyggeligt tilrettelagte udsigter og scenerier – med follies på de afgørende punkter.

Follies var tænkt stemningsskabende i den tids føleri. Ligesom nutidens arkitektoniske indgreb i en eller anden grad vil afbilde vor tids tankesæt og væremåder. Måske mere konkret, måske mere rationelt? Det skal kunne bruges til “noget”. Nutidens konstruktioner vil i de fleste tilfælde skulle give os bedre og lettere tilgængelighed til blandt andet følsomme naturområder. For eksempel er Vestled ved Hvide Sande blevet et markant kunstnerisk og arkitektonisk udsagn og giver samtidig øget tilgængelighed og mulighed for at bevæge sig tværs over klitten både med barnevogn og i kørestol. Der findes desuden en del ældre, gode eksempler, der er så nedtonede i deres virkemidler, at man ikke lige kommer i tanke om dem som forbillidlige. I det følgende trækker jeg nogle frem, der er karakteristiske ved at være lavmælte i deres udtryk og konstrueret af naturmaterialer: sten, grus, træ.

Det vil mange gange være afgørende, at den nye installation inviterer til bevægelse gennem et landskab – en vandretur med potentiale for opdagelse. Dette er tilfældet i Kongenshus Mindepark, etableret 1945-53, der ligger som et monument over hedens opdyrkere midt i et 30 kvadratkilometer stort fredet hedeområde. Efter nøje at have gennemtravet området valgte landskabsarkitekten C. Th. Sørensen at placere en sti i bunden af den langstrakte smeltevandsdal. Langs denne sti er der for hver tyvende meter placeret en kampesten – en for hvert herred – og ved foden af dén en sten for hvert sogn med navne på de, der hjalp med hedens opdyrking.

Andre gange kan et punktnedslag skabe et særligt sted for eftertanke og refleksion eller måske bare hvile. I forbindelse med byudviklingen langs Stockholms havnefront er der flere steder skabt mindre “væresteder” ude i vandet. Ved Sickla Udde i Hammarby Sjöstad har kunstneren Gunilla Bandolin i 2002 udformet et cirkulært, trappeformet såkaldt “Observatorium” i træ, og landskabsarkitekttegnerstuen Nivå har for nylig skabt en meget anvendt kvadratisk, skulpturel siddeponon ved Liljeholmskajen, en såkaldt “flydebrygge med relief”, også i træ. Begge steder kan man, jeg ved dog ikke, om man må, bade fra eller lægge til i kajak.

Vi har mange mindesteder i landskabet, der giver historisk forankring – fra gammel tid stendysser og bronzealderhøje. Et nutidigt monument, der har forvandlet en nøgen og trist græsslette i et åbent landskab til et enestående sted, er Mindelunden for omkomne fiskere i Esbjerg, igen tegnet af C. Th. Sørensen og Hans Georg Skovgaard i 1949. En to meter høj mur af granitkvadre

omkranser ca. 5/6 af en cirkel med en diameter på 20 meter. På murens lodrette inderside er indgraveret navne på omkomne fiskere, hvorimod ydersiden skråner let indad mod toppen. Et eksempel i den helt lille målestok er Kaj Munks kors ved Hørbylunde ved Silkeborg, som står på det sted, hvor han blev skudt. Det opdages kun, hvis man ved, hvor og hvad der er, men giver det pågældende sted en helt særlig betydning. Det er et enkelt og “primitivt” kors, hugget på fri hånd af landskabsarkitekten I.P. Junggreen Have, og uden navn på, så der – som Junggreen har sagt – “dannes myte om det. Myter lever længere end navne, derfor er korset navnløst.”

Jeg har forsøgt at indkredse, hvad der har væsentlig betydning for min oplevelse af konstruktioner eller installationer i det åbne landskab. En sidste bemærkning kan gå på forholdet mellem oplevelsesudvidelse og service-ring. Hvor parken – den landskabelige have – var planlagt, bearbejdet og rensset for uvedkommende elementer, vil man i de danske naturområder ofte finde steder af mere prosaisk karakter. I nogle tilfælde fristes man af tanken om at opmuntre til, at der først luges godt ud i eksisterende kondemnabile bygninger, skilteskove, pølseboder osv., og at man tager hele områder op til overvejelse og behandling. Måske skulle det være en forudsætning for at etablere et “indgreb”, at man forudgående tog noget andet væk. For at undgå landskabelig forstoppelse. ●

Udsigtsplatform

Balcón del Manubles, Moros

Fra en udsigtsplatform i træ og glas er der udsigt over floden Manubles, det omgivende landskab og den nærliggende by. Platformens udformning inviterer samtidigt til længerevarende ophold med indbyggede siddepladser, læ og informationstavler.

Beliggenhed
Moros, Spanien

Arkitekt
Sergio Sebastián Franco

Bygherre
Comarca Comunidad de Calatayud,
Plan de Dinamización del producto
turístico

Indvielsesår
2009

Budget
EUR 22.000 / DKK 164.000

Videfossen, Strynefjell

Det nye rækværk på udsigtspunktet ved Videseter-vandfaldene er udført i stålstænger monteret i huller, boret ned i præcis samme niveau i klippen, og med stålplader imellem. En reparerende betonoverflade er støbt henover den klippehylde, der udgør selve udsigtsplatformen, og det horisontale nulpunkt tillader de højere dele af klippen at forme "øer" i betonen.

Beliggenhed

Strynefjell, Norge

Arkitekt

Jensen & Skodvin Arkitektkontor

Bygherre

Statens Vegvesen

Indvielsesår

1997

Budget

NOK 382.000 / DKK 372.000

Espinazo del Diablo, Jalisco

Den mexicanske pilgrimsrute Ruta del Peregrino er 117 km lang og relaterer sig til tilbedelsen af Jomfruen af Talpa. Udsigtsplatformen Espinazo del Diablo er et punkt på denne rute. Byggeriet relaterer sig i sin arkitektur både til områdets særlige landskab og til den religiøse kontekst.

Beliggenhed

Jalisco, Ruta del Pelegrino, Mexico

Arkitekt

HHF Architects

Bygherre

Secretaria de Turismo, Gobierno de Jalisco

Indvielsesår

2010

Budget

Ikke oplyst

Udsigtsplatform

Stegastein, Aurlandsfjellet

Stegastein har gennem lang tid været et populært udsigtspunkt, men uden egentlige faciliteter eller en iscenesættelse af oplevelsen. Den nye udsigtsplatform "løfter" de besøgende ud i det frie rum over fjorden og forstærker panoramaudsigten over det unikke landskab.

Beliggenhed

Aurlandsfjellet, Norge

Arkitekt

Todd Saunders og Tommie
Wilhelmsen

Bygherre

Statens Vegvesen

Indvielsesår

2006

Budget

NOK 19.000.000 / DKK 18.500.000

Udsigtsplatform

Sepeira, Lleida

Et eksempel fra en serie af små arkitektoniske indgreb som forbedrer og beskytter udsigten til bjerglandskabet omkring landsbyen Sepeira. Et ensartet formsprog og materialevalg bringer samtidig sammenhæng og genkendelighed til steder, som ellers ligger afkoblet fra hinanden.

Beliggenhed

Lleida, Spanien

Arkitekt

EMF (M. Franch og M. Llenas)

Bygherre

Ajuntament de Tremp

Indvielsesår

2003

Budget

EUR 12.000 / DKK 90.000

I dialog med topografien

Af Jan Olav Jensen

Arkitekt, partner i Jensen & Skodvin Arkitektkontor og underviser på Arkitektur- og Designhøgskolen i Oslo. Har med tegnestuen har udviklet og tegnet flere projekter til det norske vejvæsens store indsats for de nationale turistveje.

Som arkitekter trænes vi i at forstå og analysere vores omgivelser, og vi reagerer arkitektonisk på de steder, vi er i berøring med i vores arbejde. Vi er vant til det faktum, at vi først og fremmest har med forandring at gøre, og som oftest ødelægger og ændrer vi et site til det uigenkendelige. Dette kan være problematisk, når det kommer til uberørt natur – som der bliver stadig mindre af. Kan vi tillade os selv at bygge på sådanne steder, og hvordan gør vi det? Skal det være muligt at omgøre det, vi som arkitekter gør ved et sted? Tegnestuen har haft adskillige opgaver, hvor disse spørgsmål har været vigtige, og jeg vil i det følgende tage fat i nogle af de problemstillinger, der karakteriserer denne type projekter.

Først et overordnet blik på, hvorfor dette har været et almindeligt tema for norske arkitekter i gennem de seneste 17 år. Den primære årsag er det statslige projekt for de nationale turistveje, som udvikles af Statens Vegvesen – startet i 1995 og planlagt til at slutte i 2018. I øjeblikket består projektet af ca. 150 små elementer – udsigtsplatforme, toiletbygninger, små cafébygninger, broer og lignende tiltag – placeret langs 18 naturskønne vejstrækninger, overvejende ved kysten. Mere end 40 arkitekter og tegnestuer har været involveret indtil nu,

og endnu flere vil få tildelt projekter i de kommende år. Selv om der samlet er tale om en stor investering – ca. 1000 mio. norske kroner over 23 år for ca. 300 projekter – er de enkelte indgreb typisk små i omfang og budget. Anlægsudgiften ligger gennemsnitligt på lidt over 3 mio. norske kroner alt inklusive. Projektet for de norske turistveje har fået megen opmærksomhed i offentligheden og i professionelle kredse, og derfor er det interessant at se nærmere på og diskutere.

Selvom projekterne fra de enkelte arkitekter naturligvis er meget forskellige, er det alligevel muligt at identificere nogle arkitektoniske fællestræk. Et tilbagevendende tema er eksempelvis forståelsen af topografien, og hvordan denne indarbejdes i projekterne. Dette er måske ikke så nyt, som man kunne tænke, men vi skal ikke se mange år tilbage i tiden for at finde andre holdninger blandt byggefolk end i dag. Vi vil vove at påstå, at den enorme fysiske magt, som arkitekter og byggebranchen har besiddet gennem de seneste omtrent 100 år – i form af dynamit og meget store maskiner – har ført til en intellektuel dovenskab, når det kommer til diskussionen af stedet og sitet. Ofte bliver sitet tilpasset til bygningen end det omvendte. Landskabet ændres, mange gange drastisk, og nogle gange bliver det ødelagt. Dette er en af de mindre sympatiske sider af nutidigt byggeri, og på tegnestuen er vi af den overbevisning, at det arkitektoniske tab, som opstår i denne situation, ikke bliver tilstrækkeligt diskuteret eller forstået.

Det norske landskab er, om noget, monumentalt og komplekst. Menneskene, der levede her indtil begyndelsen af 1900-tallet, havde ikke midlerne til at ændre det, så husene lettere kunne placeres; det gav mere mening at tilpasse husene til topografien. Villigheden til at tilpasse sig kan muligvis stamme fra en kulturelt betinget ydmyghed og nøjsomhed, men det er også en evne, en arkitektonisk kompetence og tradition, som kan udvikles. Og præcis dette er sket på yngre norske tegnestuer i de seneste ca. 15 år. Med projektet for turistvejene er denne evne blevet revitaliseret, hvilket har resulteret i udviklingen af en mangfoldighed af nye arkitektoniske teknikker. Der er ingen tvivl om, at arkitekter har forskellige mål og idealer i deres praksis. På tegnestuen kalder vi det samhørighed; en personlig forkærlighed, som vi tror er dybere end det, der udtrykkes i den samtidige arkitektoniske debat eller "mode", og forskellig fra de beslutninger og valg, som arkitekten tager i processen. Vi er interesserede i topografien, og hvordan den kan berige arkitekturen, og er kommet til at holde særligt af netop denne del af et projekt.

I et tilbageblik på vores arbejde gennem de seneste 17 år er det let at pege det ene projekt ud, der indtil nu har

haft den største betydning for tegnestuen. Rastepladsen Liasanden på Sognefjell-strækningen repræsenterer en indsigt, som har haft betydning for de fleste af vores senere projekter på den ene eller anden måde. Det er et beskedent og enkelt indgreb, men det er nok det værk, som vi vil betegne som vores mest indflydelsesrige, forstået på den måde, at det intellektuelt er stamfader til meget senere arbejde – selv om dette fremstår meget anderledes. Gennem arbejdet med Liasanden forstod vi, at en idé kan være en fuldendt arkitektonisk idé også uden en specifik form. Præcis den samme idé ville så få forskellig udtryk på forskellige sites. Derudover så vi et helt landskab af arkitektoniske muligheder åbne sig indenfor relaterede områder: af originaler versus kopier, af det geometriske unikke og arkitektur, der per definition ikke kan kopieres præcist, selv ikke ved at benytte identiske tegninger og instruktører mange gange i træk. Disse faglige observationer rummer interessante muligheder og peger på udforsket land, når det kommer til realiseringsprojekter.

Vi ser også denne tilgang som en strategi til minimering af skaden på ethvert givent site. Et naturskønt udsigtspunkt på kanten af afgrunden ved Videsetervandfaldene havde brug for et nyt rækværk. Årlige sneskred havde gentagne gange ødelagt det eksisterende rækværk, og klippen, hvorpå udsigtsplatformen er lokaliseret, var for længe siden blevet sprængt delvist væk for at forbedre adgangen til udsigten. Det nye rækværk blev udført i stålstænger monteret i huller, boret ned i præcis samme niveau i klippen, og med stålplader imellem. Dette princip resulterede i en særlig stabil geometri. En reparerende betonoverflade blev støbt henover den klippehylde, der udgør selve udsigtsplatformen, og det horisontale nulpunkt tillader de højere dele af klippen at forme "øer" i betonen. Gelænderne, som leder ned til udsigten over vandfaldet på hver side af klippen, blev udformet på en anden måde. Vi tegnede principielle snit af tre typer gelænder (i overensstemmelse med gældende lovkraft) og placerede dem i plan efter stedets kurver. Så gav vi svejseren et sæt af enkle instruktioner, som indebar, at gelænderkonstruktionen skulle udføres på stedet med stængerne i en given afstand fra hinanden. De lodrette stænger blev placeret på sten, altid med en højde på 0,9 meter, og håndlisternes lodrette bølger ses således som kontinuerlige kurver i samspil med terrænet direkte under gelænderne.

De enkle instruktioner i kombination med den særlige udførelsesproces overflødiggjorde detaljerede arbejdstegninger af de meget komplekse tredimensionelle kurver. Kurverne kan muligvis ikke engang tegnes, sådan som de er realiseret, men en tæt lighed kunne nok have været fremstillet, hvis vi havde valgt at bruge

meget avanceret teknologi, og hvis vi havde haft adgang til de nødvendige ressourcer i planlægningen og byggeprocessen. Dette ville dog have været langt mere omkostningstungt, og risikoen for at begå fejl under en så kompliceret og – ifølge konventionel tænkning – mere sikker proces, ville have været større.

Nutidens interesse for bæredygtig arkitektur fokuserer næsten udelukkende på reduktion af energiforbruget til produktion og drift. Vi tror på, at omsorgen for topografien er et andet aspekt af bæredygtigheden, som fortjener opmærksomhed. Standard byggeprocedurer gør det ofte nødvendigt at "ødelægge" sitet for at etablere fundamenter og infrastruktur, før det egentlige byggeri igangsættes. Den konstante dialog med topografien og beskyttelsen af sitet er en måde at respektere det faktum, at naturen går forud for og overgår mennesket. Samtidig fremmer det grundige studie af den eksisterende topografi en tilgang til stedet, hvor geometrien i indgrebet kommer til at understøtte og fremhæve irregulariteten af det naturlige site, og derved formidler både sig selv og konteksten med større kraft. En bæredygtig sammenhæng mellem struktur og site bliver skabt. ●

Alta Museum, Alta

Helleristningsfeltet Hjemmeluft vises frem ved hjælp af 2,9 km stier, der leder forbi de historiske steder og igennem et smukt område med et rigt dyre- og planteliv. Stisystemet går fra museet og til helleristningsfeltene på vestsiden af bugten, langs søen til helleristningene på østsiden, og tilbage igen til museet.

Beliggenhed

Alta, Norge

Arkitekt

Jan Clemens, Atelier 2 i samarbejde med arkæolog og professor Knut Helskog

Bygherre

Alta Museum og Alta kommune

Indvielsesår

1987 og 1993

Budget

NOK 1.000.000 / DKK 974.000

Udsigtsplads

Vestled, Hvide Sande

En terrænsulptur af røde teglsten strækker sig fra den eksisterende parkeringsplads og smyer sig rundt langs klitterne ned til stranden. Den røde flade danner overgang mellem by og strand og markerer Hvide Sandes placering i landskabet. Samtidig sikres det, at stranden er tilgængelig for alle, ligesom muligheden for udsigt og ophold forbedres med siddepladser i læ af klitterne.

Beliggenhed

Hvide Sande, Danmark

Arkitekt

Kunstner Marianne Hesselbjerg, arkitekt Carsten Juhl Christiansen og landskabsarkitekt Torben Schönherr

Bygherre

Holmsland Kommune og Statens Kunstfond

Indvielsesår

2006

Budget

DKK 2.000.000

Stiforløb

Kadriorg Park, Tallinn

En sti løfter sig op fra jorden og bugter sig gennem trækronerne i Kadriorg-parken i Tallinn. Stien giver den besøgende en ny og anderledes oplevelse af skovens træer, da man kan bevæge sig op og lade sig omslutte af deres løv. Stien er 95 m lang og støttes af træerne enkelte steder, men "svæver" i øvrigt uden brug af søjler.

Beliggenhed

Kadriorg Park, Tallinn, Estland

Arkitekt

Tetsuo Kondo Architects

Bygherre

LIFT 11 – urban installations festival

Indvielsesår

2011

Budget

EUR 50.000 / DKK 370.000

Camera Obscura, Aegina

Den lille bygning fungerer som både opholdsrum og udsigtspost. Bygningen er formet som en cylinder og har 12 åbninger, der reflekter lyset fra dets omgivelser. I bygningen rammer lyset 12 flader og skaber – som et camera obscura – en panoramisk gengivelse af naturen.

Beliggenhed

Aegina, Grækenland

Arkitekt

Franz Berzl og kunstner Gustav Deutsch

Bygherre

Aegina Academy

Indvielsesår

2003

Budget

EUR 30.000 / DKK 220.000

Stort og småt

Af Allan de Waal

Arkitekt og periodevis freelance-medarbejder ved dagbladet Information med arkitektur, design og planlægning som hovedområder. Har endvidere produceret udstillinger, radio- og tv-programmer, redigeret kortfilm og skrevet bøger.

Landskabet er grundlaget. Men et arkitektonisk fikspunkt kan gøre det mere sanseligt både at indtage og aflæse den naturgivne eller dyrkede attraktion. Så her er et par danske eksempler, både gode og mindre heldige, til principiel overvejelse.

Gudenåen udgør et langt slynget vidunder af prospekter og krumspring med særlige lokaliteter som markører på landkortet – både det konkrete i blå og grønt og det mentale inde i hovedet. Det sidste er dét, der tegner sig, når kanoturen er vel gennemført, Hjejlen afmønstret, laksetrappen og Energimuseet besøgt, fiskegrejet pakket sammen eller madkurven tømt. Kører man i bil langs dele af åen, kan det være svært at komme ned til vandet, sådan som bredden på lange strækninger snor sig gennem private engarealer. Men så var der pludselig en lille offentlig bade- og bådebro med flagstang, et beskedent træhus til grej og en grillplads. Af den lokale avis fremgik, at de nærmeste naboer var utilfredse med høj musik og skrål i sene nattetimer. Men ikke desto mindre var den helt uprætentøse lokalitet en fin accent i det brede landskab. Uden iskiosk. Bare en mulighed for at stå på broplateauet, hoppe i vandet eller lægge til. Uden store arkitektoniske ambitioner, men kønt planlagt i forhold til vejen og åløbet.

En grusgrav ved Egtved er mindre charmerende. Tørskind hedder stedet, som er blevet kendt, fordi den afdøde billedkunstner Robert Jakobsen har omdannet hele grusgraven til en rumlig installation. Det er gjort med materialer i stedets ånd: udgåede træer, planker og stavværer. Men trods den jordbundne gestus virker det hele umådelig prætentøst. De store udgravede råstofområder mellem Hudevad og Davinde var heller ikke kendte som udflugtsmål, før Odense og Fåborg kommuner gik sammen om at omdanne industrilandskabet til rekreativt område med adgang til spadsereture, bivuaik, fiskeri, robåde eller svømning. Der bliver rettet lidt op på de hårdest udførte gravninger og deponeringer, før træer og planter får lov at brede sig med shelters og bådehuse som markører i landskabet. Her igen uprætentøst designet og nogenlunde gennemtænkt i forhold til topografi og infrastruktur.

Placeringen og udformningen er vigtige parametre i spørgsmålet om markering af særlige lokaliteter. Der kan være noget rørende gammelkendt ved en standardplanche med afslidt fingerhul på kortet, dér hvor man selv står, og en trækasse uden de oplysende foldere, der burde ligge i den.

Men det hele kan udføres bedre. Det vigtigste er måske alternativer til parkeringspladsens planering. Ikke bare kedeligt stabilgrus smidt på med en skovl, men mere udfordrende materialer, lys eller kulørt asfalt med omhyggelig afgrænsning, særlige fliser eller støbte betonflader med nøje afstemte niveauspring i forhold til stedets terrænforløb og tilkørselsforhold. Der kan også tænkes og tegnes på en anden møblering end de sædvanlige bænke og mishandlede træborde, afbrændt midt på af engangsgriller. Og måske kan der plantes skyggegivende vækster uden for store plejegyder. Det hele kan kort sagt gøres mere indbydende eller ligefrem elegant, selv om det skal være robust.

Fugletårne og shelters er for det meste udformet i "wildwest-stil". Formentlig for at være slidstærke, se økologiske ud og falde ind i landskabet. Men de er også en slags underholdende lysthuse i et område som Lille Vildmose, eller fælles eremithytter som skråtage og sovepladser i Tværsted Klitplantage. Man kunne prøve at bruge spinklere, mere moderne materialer med flere nuancerede detaljer – uden at lægge op til hærværk. Måske ville et mere raffineret design ligefrem afføde mere nænsom fremfærd i ubevogtede øjeblikke. "For lidt og for meget fordærver alt", for nu at bruge et udtryk lige så tudsegammelt som kæmpehøje og telefonpæle. Meget er klodset og overdimensioneret, men det skal heller ikke nødvendigvis være skævt og postmoderne, hver gang der skal gives information om en lokalitet,

eller afværges, at nogen falder ned af en udsigt, som Gustav Wied et sted skriver.

Det danske landskab er temmelig fladt. Derfor er det fristende at komme til vejs. I et kirketårn, på Himmelbjerg eller skrænten oven for Hanstholm. Det giver overblik og mulighed for at se ud. Men man kan også styrke et landskabeligt indblik ved at understrege stedets geologiske formation og kulturhistorie. Sådan som det ses i Kongenshus Mindepark mellem Herning og Viborg, hvor C. Th. Sørensens omhyggeligt placerede mellemstore marksten fungerer som en visuel opstramning eller monumentalisering af terrænet. Land-art kan man med moderne øjne kalde resultatet.

Sammenstødet eller samspillet mellem topografi og byggede, stablede indgreb er i det hele taget af grundlæggende virkning i landskabet. Den eksponerede synlighed af gravhøje for eksempel, eller kirker, slotte og herregårde. Ofte er de menneskeskabte lokaliteter ikke kunstnerisk, men funktionelt bestemt af infrastrukturelle eller forsyningsmæssige forhold, som det er tilfældet med forsvarsanlæg, færgelejer, broer eller vandmøller, der i sidste ende også fremstår som fikspunkter i det samlede billede. Det gamle hammerværk Godthåb i Nordjylland eller de murede fabriksbygninger i Grejsdalen og bindingsværkshusene ved Raadvad er med tiden og i kraft af deres samfundshistoriske betydning blevet en del af områdernes landskabelige kvalitet – med hjælp af et produktivt bestemt landskabssyn arvet fra funktionalismen.

Synsvinklen har i et nyt årtusind ændret sig med nødvendig braklægning og ødelæggende CO₂-udslip. Det konventionelle produktionslandskab er ikke længere tilstrækkeligt som æstetisk rettesnor, og da slet ikke hvor voksende grundbesiddelser og produktionsapparater, lagerhaller, motovejsudfletninger, kraftvarmeværker og vindmøller risikerer at dominere den topografiske målestok. Samtidig med at turistindustrien og liberale politikere arbejder kortsigtet på at bygge så tæt som muligt på de danske badestrande. Det sætter alt sammen andre normer for kunstnerisk ansvarlig landskabsplanlægning med respekt for både geologi og kulturhistorie, når der skal forhandles fredninger, bevaring og regional udviklingsstrategi.

Med lokal markering eller synliggørelse af særlige steder og rekreative attraktioner i landskabet er der i nyere danske eksempler stor forskel på graden af fremfærd. På Hvide Sandes strand er en del af klitranden blevet befæstet med et teglgulv og en lang skulpturel bænk. Et samlet kunstværk – Vestled – af arkitekten Carsten Juel-Christiansen, landskabsarkitekten Torben Schönherr

og billedkunstneren Marianne Hesselbjerg. Som træfpunkt kan værket være svært at få øje på for bare sand. Det sker ikke med trappen ved Hirtshals, som i en spaltet betonbølge vælter op fra stranden mod en markant plads i byen. Stalakitter, mosaikglas og en bronce-sneemand lægger ikke skjul på Mogens Møllers og Dorthe Dahlins skulpturelle indsats. Men man husker stedet på en mere anmassende måde end det diskrete indgreb ved Hvide Sande.

Der må i hvert enkelt tilfælde foretages en afvejning af funktionelle tiltag og billedkunstnerisk indsats. De rød-hvide livreddertårne langs Vestkysten kan stables ned og pakkes sammen, når sæsonen er forbi. Men de er ikke svære at få øje på i sommerens løb, og det er naturligvis meningen – som festlige indslag i strandbilledet. Langt mindre diskrete end lemmer over nedgangen til den flintmine, som en lokal turistbrochure lokkede med på den våde strækning mellem Thisted og Fjerritslev. Alligevel sidder den lem stærkt på nethinden som oversiden af et fladt landskab med historisk dybde. Den slags hemmeligheder må nødvendigvis blive klemt af bestræbelserne på at udråbe landets topografiske herligheder. For glæden ved at udforske en klint eller et særligt vandhul indeholder også et element af skattejagt, som i al enfoldighed er en del af oplevelsen på vej rundt i landskabet. ●

Bro over l'Areuse, Boudry

Broen over floden Areuse fører fodgængerne over på den anden side i et let bugtet forløb. Broen falder med sin lette struktur og organiske udformning ind i omgivelserne, men gør alligevel opmærksom på sig selv i skoven.

Beliggenhed

Boudry, Schweiz

Arkitekt

Geninasca Delefortrie Architectes

Bygherre

Canton of Neuchâtel

Indvielsesår

2002

Budget

CHF 150.000 / DKK 921.000

Udsigtsplatform

Mirador, Zapallar

Udsigtsplatformen fungerer som et opholdsrum, hvorfra man kan skue ud over bjerglandskabet. Bygningen er udført som en åben og enkel struktur i træ, stål, glas og beton, der lader det dramatiske natursceneri træde i forgrunden og giver den besøgende en fornemmelse af at svæve over dalen.

Beliggenhed
Zapallar, Chile

Arkitekt
Carolina Contreras og Tomás Cortese

Bygherre
Patricio Contreras og Nureya Abarca

Indvielsesår
2002

Budget
USD 17.000 / DKK 96.000

Rasteplads

Akkarvikodden, Lofoten

Rastepladsen ved Akkarvikodden er indrettet med en enkel og klart defineret betonkonstruktion og møbler i granit og beton samt en lille servicebygning i corten-stål. Både udformning og materialer spejler det rå og nøgne landskab mod Vestfjorden.

Beliggenhed
Lofoten, Norge

Arkitekt
Manthey Kula, Landskapsfabrikken-
Inge Dahlman

Bygherre
Statens Vegvesen

Indvielsesår
2007

Budget
NOK 1.900.000 / DKK 1.840.000

La Algaida, Bahía de Cadiz

Saltmarsken udenfor den spanske by Algaida var ved at forvandle sig til en uofficiel losseplads, da ESTUDIO ACTA fremlagde deres vision for området. Stier og steder til ophold sikrer i dag offentlig adgang til det flade landskab og iscenesætter i al enkelthed et særligt naturområde og bidrager til den økologiske bæredygtighed.

Beliggenhed

Bahía de Cadiz, Spanien

Arkitekt

ACTA (Javier Lopez Rivera / Ramon Pico Valimaña)

Bygherre

Consejería de Obras Públicas y Transportes. Instituto de Medio Ambiente. Mancomunidad de Municipios Bahía de Cádiz.

Indvielsesår

2008

Budget

EUR 963.000 / DKK 7.200.000

Gangbro, Skive Fjord

Tilgængeliggørelse af naturområde i Skive Fjord ved hjælp af en enkel stibro i træ. Stibroen er med sine 300 m Danmarks længste træbro og giver de besøgende mulighed for at passere tørskoet gennem et af landets få tilbageværende floddeltaer, hvor Skive/Karup Å har sin udmunding i Skive Fjord.

Beliggenhed

Skive, Danmark

Arkitekt

Entreprenør Kaj Bech A/S

Bygherre

Skive Kommune

Indvielsesår

2006

Budget

DKK 3.050.000

Vandring og walkscapes

Af Margrethe Floryan

Kunsthistoriker, Ph. D. og museumsinspektør på Thorvaldsens Museum. Forfatter og foredragsholder inden for have- og arkitekturhistoriske emner, medlem af ICOMOS' danske nationalkomité og aktiv i flere bevaringsforeninger.

At vandre er en oplevelse for alle vore sanser. Vi ser, hører, mærker og lugter, hvad der er på færde omkring os, og når chancen byder sig – og lysten er der – kan vi også smage på skovens friske bøgeblade, havets salte skum eller de vilde bær i krattet. I gå-tempo kan vi som vandrende tilegne os landskabet i 1:1. Dette langsomme og givende møde med landskabet giver i nogle tilfælde sig selv, men andre gange kan den rette iscenesættelse gøre, at vi overhovedet får øje på de steder i landskabet, der rører os på et dybere, eksistentielt plan. Så sker der lidt af en forvandling. Vi er ikke længere kun tilskuere eller gæster, men tager landskabet til os, og vores oplevelse derude bliver til en æstetisk og mental vandring.

Få har taget det at vandre så seriøst som den amerikanske filosof og forfatter Henry David Thoreau (1817-62). I 1845 flyttede han ud i Massachusetts skove og bosatte sig alene i et selvbygget hus ved Walden Pond, en øde beliggende sø. Herude gjorde Thoreau det at vandre til en af hovedingredienserne i sit liv, og som antikkens filosoffer anså Thoreau skoven for hellig. Skovens træer tilhørte ingen og alle. Hans daglige, lange og mange vandring fik en eksistentiel karakter. Naturen selv, ikke mennesket var det store i hans verdensbillede.

Landskabet var hans målestok, ikke menneskets tilgang til det, denne være nyttebaseret, moralsk eller æstetisk.

I to år boede Thoreau i skovene ved Walden Pond. Så flyttede han tilbage til byen, han kom fra – Concord, ca. 30 km vest for Boston. Walden, som også Thoreaus litterære hovedværk kom til at hedde, var – ikke for Thoreau selv, men for hans eftertid – en utopi. Alligevel har Thoreaus erfaringer fra og tanker om livet i Walden haft en kolossal, næsten magisk betydning for mange af det 20. århundredes store idealister, ikke mindst for 1960'ernes ungdomsbevægelser, herunder pacifister og økologer.

På vore hjemlige breddegrader finder vi ingen naturfilosof af Thoreaus format. Men vi har skove. Rold Skov har længe haft ry for at være den største i Danmark, men de seneste mange års skovrejsning har betydet, at spredte skovområder flere steder nu er forbundet og danner større samlede skovområder. At skovene har en vigtig klimatologisk funktion, skal selvsagt nævnes – men skovdrift er også en del af denne dagsorden. Hjemmehørende træarter, flere gamle træer og dødt ved, flere træarter og årgange på samme areal er sammen med genskabelse af tidligere vådområder blandt de vigtige strategier for moderne skovdrift. Og politikere og planlæggere både vil og skal have en anden dagsorden end Henry David Thoreaus disciple – for skovenes såvel som andre landskabstypers fremtid.

Naturnær skovdrift – et moderne begreb, hvis rødder dog er flere hundrede år gamle – skal gå hånd i hånd med publikumsorienterede aktiviteter. Deraf den politisk-pædagogiske idé om gøre flere af vore skove og landskaber vedkommende, ikke alene for læring om natur og økologi, samt for leg og fitness, men så sandelig også som storladne og magiske rum for oplevelse og indlevelse. Denne gave får vi hverken i postkassen eller under juletræet. Det er snarere lidt af en selvhenter. Og så alligevel ikke, for både politikere og planlæggere hjælper os på vej. Hertil kommer, hvad bl.a. foreningsdanmark og andre aktører kan mønstre for at få os ud i det blå, det grønne, det gule, det hvide, vores varierede og mangefarvede landskab. Tidspunktet, ugedagen, årstiden uagtet.

For Thoreau handlede eksistensen om denne natur. Derfor søgte han ud og væk fra byen. Han fandt skoven, og her skabte han sit Walden-univers. Og selvom vores perspektiv i dag er et andet, forstår vi vel noget af denne urkraft og længsel?

Karen Blixen var i alle henseender et ganske andet menneske end Henry David Thoreau, men også i hendes

store forfatterskab udgør både vore længsler og landskabet vigtige motiver. I novellen *Sorg-Agre* læser vi: "Landevejens tynde grå linje selv, der snoede sig tværs over sletten og op og ned ad bakkerne, var det fæstnede og blivende udtryk for menneskelig længsel, og for den menneskelige tro på, at det er bedre at være et sted end et andet." Som mennesker er vi søgende og skabende. Derfor er vi konstant på vej. Sproget bevidner det. På en og samme tid har vi det i vores konkrete, fysiske færden og i vores synsmæssige oplevelse af omverdenen. Eller som det blev formuleret af Henry Wotton i *The Elements of Architecture* for næsten 400 år siden: "A well chosen Prospect - There is Lordship likewise of the Eye as of the Feet". Eller lidt kortere og måske mere fyndigt: "Hvor udsigten er god, leder både vore øjne og fødder os på vej."

Vi begejstres af udsigten fra toppen af Himmelbjerget og ud over den skovomkransede Juelsø. Eller udsigten fra bakken, der krones af Føns Kirke, og hvorfra blikket glider hen over de nyligt genetablerede vådområder i retning nord på og standser ved de to Lillebæltsbroer og Fredericias havnefront. Tidligere ville man kalde det et prospekt. Og mens ældre mennesker stadig kan sige prospektkort, siger andre postkort, når de står ved iskiosken og vil sende en feriehilsen. Det er latinen, der gemmer sig i ord som prospekt og prospektkort. Det kommer af "prospicere", at se frem for sig. Yngre generationer tager på stedet mobiltelefonen frem, fotografierer og sender den digitalt indfangede udsigt af sted til modtager, ledsaget af et par hurtige sætninger på samme medium.

Det store og givende er at komme derhen, hvor vi får disse synsmæssige oplevelser, kan gøre de mentale rejser og dyrke de æstetiske indtryk i mødet mellem natur og menneske. Hertil flytter vi os – ad "landevejens tynde grå linje" som Karen Blixen skriver om, ad gamle markveje eller kirkestier, som vidner om tidligere generationers livsmønstre, ad Gudenåen, den østjyske motorvej eller ad ruter, som arkitekter og kunstnere står for at placere, hvor der førhen kun sporadisk var færdsel. Den italienske arkitekt Francesco Careri har med afsæt i myter og tro undersøgt, hvordan vi griber denne form for færden an. Det at gå, vandre, vanke og spadserere har ændret karakter, mener han, både i det enkelte menneskes liv og i den store skala, der har med den menneskelige civilisations historie at gøre.

Careri har bl.a. fremlagt sin teori herom i bogen *Walkscapes. Walking as an aesthetic practice* (2002). Fra at være en naturlig, automatisk proces og en forudsætning for at finde såvel føde som informationer for at overleve bliver vandringsen ifølge Careri en handling, der kan

fortolkes i et symbolsk og derfor har betydningsdannende perspektiv. Flere religioner har således forstået det at vandre som en rituel – og nødvendig – handling. I 1700-tallet gav en forfatter som Rousseau vandringsen litterært udtryk. I Careris optik har ikke mindst kunsten været med til at æstetisere det at vandre. Det gælder frem for alt i det 20. århundrede. Stien eller vejen definerer han på flere hold: som et arkitektonisk fænomen, en invitation til det at gå, eller et afsæt for en fortælling om det rum, den konkrete sti eller vej i givet fald fører os lige så konkrete mennesker igennem. Flere discipliner, blandt andet geografi, arkitektur, fænomenologi, psykologi og kunst, har sat hinanden stævne.

Og i dette nærmest eksistentielle lys er vi, som bibelske Kain, på den ene side dømt til stadig vandren. På den anden side giver det at vandre os chancen for at fylde vejen med betydninger. Havde Henry David Thoreau kunnet gøre Careri følgeskab, ville han utvivlsomt have bifaldet dette ræsonnement. Omvendt ville Francesco Careri ikke lade sig helt og aldeles forføre ved Walden Pond, det sted, Thoreau gjorde til sit helt eget: "Det er, som om jeg har min egen sol og måne og mine egne stjerner, en lille verden helt for mig selv." I stedet overskrider Careris perspektiv individets topografi. Mødet med landskabet – som med byen – kan katalysere en betydning, der resulterer i, at vi – mentalt, æstetisk og socialt – tilegner os det givne landskab. Sker det, bliver vore walkscapes nogle af de helt centrale steder i livet. ●

Grunnfør, Lofoten

Et lille hus tilbyder forbigående cyklister eller vandrere et hvil i læ for vind og vejr med 360° panoramaudsigt over det omgivende landskab.

Beliggenhed

Austvågøy, Lofoten, Norge

Arkitekt

70° Nord Arkitektur

Bygherre

Statens Vegvesen

Indvielsesår

2005

Budget

NOK 950.000 / DKK 900.000

Stiforløb og broer

Garden of 10,000 bridges, Xi'an

I "haven med de 10.000 broer" føres den besøgende ud på en vandring, der snor sig gennem den høje, tætte beplantning i et forløb, der virker labyrintisk og næsten uendeligt. Undervejs hæver de mange broer sig op som små overraskelser og giver sig til det omgivende landskab.

Beliggenhed

Xi'an, Kina

Arkitekt

West 8

Bygherre

International Horticulture Exhibition
2011

Indvielsesår

2011

Budget

Ikke oplyst

En naturlig oplevelse

Af Thomas Martinsen

Direktør i Dansk Bygningsarv og managementkonsulent med særligt fokus på bl.a. oplevelsesøkonomi, landdistriktsudvikling og kommunal planlægning. Medforfatter til flere bøger og artikler om oplevelsesøkonomi og udvikling af land og by.

Hvad er det, forbrugere af naturen efterspørger? Hvad er det, man får ud af at gå en tur i skoven? At tage til stranden? At nyde en udsigt? Oplevelsesforbrugere søger i stigende grad ro, nærvær og indsigt. Og i fremtiden bør naturformidling gøre naturen tilgængelig på en nænsom måde med respekt for stedets kvaliteter og med blik for at involvere brugerne i den naturlige oplevelse. Naturformidling til fremtidens oplevelsesforbrugere handler om at skabe meningsfulde oplevelser af ægte, uberørt natur i landskabet – lige dér, hvor kvaliteterne er.

En undersøgelse fra 2011 belyser danskernes syn på yderområderne, og lidt mere end tre fjerdedele af de adspurgte peger på, at netop naturskønne områder er en væsentlig kvalitet ved yderområderne. Faktisk er nærheden til naturen en mere afgørende faktor for dem, der flytter til et yderområde, end afstanden til arbejde. Samtidig fremhæver tre ud af fire, at ro og stilhed er en væsentlig kvalitet ved yderområderne – en ro og stilhed, som i høj grad findes i naturen. Yderområdernes natur rummer et klart potentiale for både den aktive og den mere kontemplative udfoldelse.

I dag udvikles og designes foldere, skilte, hjemmesider og apps, der har til formål at formidle steder, forløb eller større områder og på den måde imødekomme de besøgendes efterspørgsel på oplevelser. Alle de mange tiltag guider den besøgende til at få den største mulige oplevelse ud af sit ophold på stedet ved at stille mængder af information til rådighed. Der er dog god grund til at overveje, om denne massive formidling altid er den rette vej at gå.

Turister er blevet rutinerede og kritiske oplevelsesforbrugere. De har fået mere fritid og flere penge mellem hænderne og stiller samtidig tårnhøje krav til livet og er svære at imponere. De rejser verden rundt, de har set lidt af hvert og er vant til, at hvor end de befinder sig, er de omgivet af iscenesatte og effektive oplevelser.

Nye typer af oplevelser begynder at fange oplevelsesforbrugernes og turisternes interesse. Det handler om meningsfulde oplevelser, der varer ved længe efter feriens, gåturens eller eventens afslutning. I Danmark er der for eksempel en stigende interesse for Hærvejen mellem Padborg og Viborg, hvor turister cykler, vandrer og rider gennem Jylland og overnatter i simple herberger langs ruten. Gennem vandring på de gamle handels- og pilgrimsruter skriver turisterne sig ind i en hundredårig historie. Og selvom afsættet for rejsen ikke nødvendigvis er religiøst, bliver det alligevel for mange en spirituel rejse, der giver anledning til at se ind i sig selv og opnå ro, nærvær og forandring.

Turister og forbrugere i almindelighed efterspørger stadig mere differentierede oplevelsesprodukter, men den simple rejse eller oplevelse præget af eftertænkksomhed, nærvær og ro er i vækst. Eksempelvis pilgrimsruterne succes afspejler en søgen efter den dybe oplevelse, der giver indtryk længe efter dens afslutning. Jagten på det hurtige grin er afløst af en søgen efter oplevelser, vi husker for livet, oplevelser præget af autenticitet og mening. Vi vil røres, og vi vil vise overfor os selv og omverden, at vores liv har indhold.

Naturen er en fabelagtig leverandør af autentiske oplevelser. Natur opleves som uberørt af menneskehånd, som vild, frodig, ustyrlig og ægte. I naturen kan man få en oplevelse af at være ét med verden, som den oprindelig var. I naturen, hvor årstider kommer og går, liv forsvinder og består, kan den besøgende blive opmærksom på livets forgængelighed. Og i naturen er det muligt at fare vild, at fjerne sig fra alfarvej og at træde helt nye veje.

Denne scene for kontemplation kan blive forstyrret af en overdreven formidling. Så selvom den videntunge formidling af steder og fænomener har sin berettigelse,

harmonerer idéen om først og fremmest at tale til de besøgendes intellekt ikke med efterspørgslen efter autenticitet, nærvær og kontemplation. Skilte og foldere kan klæde den besøgende på til oplevelsen i landskabet, men oplevelsen af "ægte" og "autentisk" natur findes kun i landskabet – i den uspolerede natur, det hele handler om.

Det kan kræve en meget sofistikeret forbruger at få adgang til de oplevelser, der for alvor opleves som autentiske og ægte. Hvis naturen er helt uformidlet kræver det kreativitet, mod og overblik at udnytte stedets autentiske potentiale. Og ikke mindst at få øje på, hvad det er, der er noget særligt på det givne sted.

Udfordringen er derfor at gøre oplevelsen af ægte, uspoleret natur tilgængelig uden at overformidle og intellektualisere en oplevelse, der måske først og fremmest er kropslig. Oplevelser som duften af sommerregn i skoven, vind i håret, lyden af frøernes kvækken, følelsen af mos mellem tæerne eller blikkets uhæmmede vandring over det åbne hav. Man kan med andre ord tale om at demokratisere tilgangen til autentiske oplevelser, så det ikke er forbeholdt få "superbrugere" af autenticitet. Og det skal gøres uden at gribe for voldsomt ind i stedets kvaliteter, der i første omgang var det, der tiltrak de besøgende.

Tendenserne for fremtidens oplevelsesforbrug peger på, at der er en efterspørgsel efter andet og mere end den meget rammesatte oplevelse. Den virkelig sublime besøgsoplevelse opnås, hvor tilgængeliggørelsen, fysisk såvel som narrativt, understøtter de kvaliteter, der findes på stedet og spiller sammen med oplevelsen af stedet i en helhed. Dette betyder, at der ved siden af den videntunge naturformidling og ekstremaktiviteter i naturen er behov for tiltag, der tilgængeliggør særlige naturområder for et bredt publikum uden at gå på kompromis med oplevelsen af ægte, vild og uberørt natur.

Formidling og tilgængeliggørelse af natur kan godt holdes på et helt simpelt niveau, der lader den besøgende selv gå på opdagelse og med alle sanser indtage og lade sig indtage af stedet. På den måde kan man stille meningsfulde oplevelser til rådighed uden at gå på kompromis med de kvaliteter, der oprindeligt trak besøgende til og uden at ødelægge fornemmelsen af, at man blot er en lillebitte brik i en stor og mægtig naturlig verden.

Måske handler det netop om at give fremtidens oplevelsesforbrugere plads og frihed til at fare vild, blive rørt og forandret som menneske – med naturen som den ægte og naturlige oplevelsesramme. ●

Fotokreditering

Side	Fotograf	Side	Fotograf
Omslag	Harry Cock Belvederes Drensche Aa, Drenthe	22	Sergio Sebastián Architects Balcón del Manubles, Moros
4	Spektrum Arkitekter Hjerting Strandpromenade, Esbjerg	25	Jensen & Skodvin Arkitektkontor Videfossen, Strynefjell
6	Helge Stikbakke, Statens Vegvesen og Carl-Viggo Hølmebakk Sohlbergplassen, Rondane	25	HHF Arkitekten / Iwan Baan Espinazo del Diablo, Jalisco
7	OKRA Landschapsarchitecten Gedekte Gemeenschapsweg, Houten	26	Tod Saunders, Statens Vegvesen og Jarle Wæhler, Statens Vegvesen Stegastein, Aurlandsfjellet
8	Jensen & Skodvin Arkitektkontor Liasanden, Sognefjellet	27	EMF Sepeira, Lleida
9	LAAC Architekten Top of Tyrol, Stubaital	30	Bernt Holst, Alta Museum og Karin Tamsen, Alta Museum Alta Museum, Alta
12	70° Nord Arkitekter Torvdalshalsen, Lofoten	31	Christina Capetillo og Casten Juel-Christiansen Vestled, Hvide Sande
13	Sally Schoolmaster Maryhill Overlook, Washington	32	Reio Avaste Kadriorg Park, Tallinn
13	Vejle Kommune Kongens Kær, Vejle	33	Gustav Deutsch Camera Obscura, Aegina
14	Vegar Moen, Statens Vegvesen Askevågen, Møre/Romsdal	36	Thomas Jantscher Bro over l'Areuse, Boudry
14	Sergio Sebastián Architects Miradores Calatayud, Zaragoza	37	Manthey Kula Arkitekter Akkarvikodden, Lofoten
15	RO&AD architecten Moses Bridge, Bergen op Zoom	37	Álvaro Benítez Mirador, Zapallar
18	Vegar Moen, Statens Vegvesen Vargebakkan, Valdresflye	38	Estudio Acta La Algaida, Bahía de Cadiz
19	Harry Cock Belvederes Drensche Aa, Drenthe	39	Skive Kommune Gangbro, Skive Fjord
20	Jensen & Skodvin Arkitektkontor og Per Kollstad, Statens Vegvesen Gudbrandsjuvet, Valldal	42	70° Nord Arkitekter Grunnfør, Lofoten
21	Spektrum Arkitekter Hjerting Strandpromenade	43	West 8 urban design & landscape architecture Garden of 10,000 bridges, Xi'an
21	Sergio Sebastián Architects Balcón del Manubles, Moros		

Realdanias kampagne Stedet Tæller støtter konkrete projekter, som ved at udvikle og udnytte de stedbundne potentialer vil bidrage til at styrke livskvaliteten i Danmarks yderområder.

Under overskriften Steder i Landskabet skabes nye besøgssteder i yderområdernes landskaber. På udvalgte steder vil fysiske tiltag i lille skala og af høj arkitektonisk kvalitet medvirke til at øge tilgængeligheden til naturen ved enten at skabe nye adgangsmuligheder eller forbedre kvaliteten af de eksisterende.

Denne publikation indeholder en række fagfolks refleksioner over mødet med naturen samt udvalgte eksempler på, hvordan det lille arkitektoniske indgreb kan iscenesætte mødet med naturen på en ny måde og give den besøgende en endnu bedre oplevelse på stedet.

Læs mere på: www.stedettæller.dk

